

natur. Han vil oven i købet give en *marxistisk* forklaring, uden at han dog nærmere fortæller, hvad han forstår herved. Han vender sig imod forklaringer, der vil reducere Stalin-fænomenet til Stalins personlighed og forklare det ud fra denne. Men på den anden side fremhæver forf., at fænomenet er forbundet med personen Stalin, en opfattelse der vist ikke vil forbløffe nogen. Men hvori består da Elleinsteins »marxistiske« forklaring?

At beskæftige sig med Stalin-fænomenets årsager medfører ifølge forf. et tragisk dilemma: enten var det et tilfældigt produkt af kommunismen, eller også var det en uundgåelig konsekvens. Dette dilemma præger da også forf.s fremstilling, og gør undertiden denne så tvetydig, at man må spørge, hvad meningen egentlig er. Om Stalins etablering af sit personlige diktatur og om de uhørte forbrydelser, der ledsagede denne proces, skriver forf. således: »Dette var nødvendigt . . . og svarede til en virkelighed, som det måske er vanskeligt at indse eller indrømme: i virkeligheden udviklede han (= Stalin) socialismen, selvom han gik despotisk frem. Man kan altid mene, at det var muligt og nødvendigt at handle anderledes, men desværre er dette for historikeren et rent moralsk spørgsmål, fordi det skete således, og ikke på en anden måde, og det er historiens væsen, at den følger en kurs, som utvivlsomt er mærkelig, men som man intet kan ændre ved fra det øjeblik, den er blevet historie. At sige dette er på ingen måde ensbetydende med at billige Stalin-fænomenet . . ., men det er den dialektiske forbindelse mellem de forskellige aspekter ved Stalin-fænomenet, som det drejer sig om at fatte« (s. 116).

Oversat til klart sprog betyder det, at stalinismen skyldtes de særlige *russiske* betingelser og ikke 'socialismen' i sig selv, men at i øvrigt selv den stalinistiske variant var positiv, fordi den dog trods alt var udtryk for en slags socialisme. Man skal bare bruge »dialektikken«!

Hvis man interesserer sig for den slags overvejelser, er der en del at hente hos Elleinstein. Hvis man søger oplysning om, hvad stalinismen var, og hvordan den blev etableret, er der som sagt intet nyt. Det er karakteristisk, at forf. så at sige udelukkende bygger på den klassiske, vestlige sovjetologiske litteratur suppleret med bl. a. Solsjenitsyn og Medvedev. Betragtet som led i en kommunistisk historiografisk tradition er Elleinsteins bog derfor bemærkelsesværdig. Man savner en litteratur- og kildefortegnelse samt et person- og sagindeks.

Bent Jensen

Hubert Schneider: Das sowjetische Aussenhandelsmonopol 1920–1925. Abhandlungen des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Band XXVIII. Köln, Verlag Wissenschaft und Politik, 1973. 216 s.

Schneiders undersøgelse indgår i en skriftrække, der i de senere år har bragt mange fornemme bidrag til tidlig sovjetisk historie, bidrag der har udmærket sig ved stor selvstændighed og kritisk holdning til såvel vestlig som sovjetisk historieskrivnings konventionelle visdom. Den foreliggende afhandling vil ikke blot snævert beskrive de mere normative sider ved det sovjetiske udenrigshandelsmonopols udvikling i årene 1920–1925, men har et videregående sigte: at bidrage til belysningen af den socialøkonomiske forandring af et tilbagestående agrarland til et industrisamfund. Ved at undersøge de problemer, udenrigshandelen frembød for det nye regime i Rusland, har forf. samtidigt villet beskrive de bolsjevikiske ledes diskussion om »socialismens opbygning«.

Der indgår intet utrykt sovjetisk kildemateriale i undersøgelsen; det har sandsynligvis været umuligt at få adgang til noget sådant, men forf. oplyser ikke noget herom. Derimod har han benyttet trykt sovjetisk materiale i form af parti- og sovjetkongresprotokoller, lovsamlinger, den officielle parti- og regeringspresse, de officielle publikationer

fra diverse folkekommissariater og andre statslige institutioner samt erindringer og fremstillinger af ledende partifolk. Da de udenrigsøkonomiske forbindelser mellem Sovjetrusland og Tyskland står i centrum for undersøgelsen, har forf. tillige benyttet forskelligt tysk materiale fra regerings- og privatinstitutioner med interesse i de tysk-sovjetiske relationer.

Schneider forbigår perioden 1917–1919, idet han ikke uden en vis rimelighed mener, at en egentlig sovjetisk udenrigshandel først tog sin begyndelse i 1920, efter at blokaden af det bolsjevikiske Rusland blev hævet i januar dette år. Perioden indtil 1920 er dog ikke blottet for interesse, sådan som forf. mener; måske fordi han tilsyneladende ikke kender V. A. Šiškins grundlæggende værk om Sovjetruslands udenrigsøkonomiske relationer 1917–1923, som udkom i 1969. I alle fald omtaler han ikke dette værk, som burde være pligtlæsning for en forsker med et emne som Schneiders.

Undersøgelsen af statsmonopolet på udenrigshandel sætter emnet ind i den større og rette sammenhæng, som udgøres af bolsjevikernes generelle, men skiftende forestillinger om, hvad det egentlig var, de var i færd med at gøre: fra de verdensrevolutionære forhåbninger i 1917 til en begyndende tilpasning til det eksisterende statssystem, markeret ved indførelsen af Den nye økonomiske politik (NEP) i 1921 og doktrinen om socialismens opbygning i ét land i 1924–1925. Forf. følger diskussionen i den bolsjevikiske ledelse om statsmonopolet på denne baggrund. Det var først i slutningen af 1922, at diskussionen herom endeligt mandede ud i en beslutning om monopolets bibeholdelse.

Det er forf.s opfattelse, at Sovjetruslands fiasko mht. at få udenlandske lån til genopbygningen hang sammen med denne opretholdelse af udenrigshandelsmonopolet. På den anden side var den bolsjevikiske ledelse klar over denne konsekvens, men prioriterede alligevel monopolet og dets funktion som regulator og koordinator af udenrigshandelen så højt, at den ikke ville give afkald herpå. De (magt)politiske fordele ved monopolet, som især Lenin havde blik for, vejede tungere end de negative økonomiske følger.

Det er en veldisponeret og velafgrænset undersøgelse, som også sovjetiske historikere kan læse med stort udbytte. Om sovjetisk historieskrivnings politisk betingede og stærkt skiftende behandling af emnet oplyser forf. i et indledende kapitel.

Bent Jensen

Erik Nørgaard: Revolutionen der udeblev. Kominterns virksomhed fra 1919 til den spanske borgerkrig med Ernst Wollweber og Richard Jensen i forgrunden. København, Fremad, 1975. 220 s. 54,75 kr.

Samme forf.: Den usynlige krig. Historien om Ernst Wollwebers sabotageorganisation. København, Fremad, 1975. 240 s.

Erik Nørgaard afslutter sin fremstilling af den kommunistiske sabotagevirksomhed med at skrive, at historikerne aldrig har villet beskæftige sig med dette emne, og at de endnu levende af de aktive kommunister enten negligerer eller forsøger at bagvaske denne virksomhed. Hvad det sidste angår, er det i alle fald rigtigt, at ledende kommunistiske aktivister som Wollweber og Richard Jensen – for slet ikke at tale om dem, der sad i Moskva og trak i trådene – intet eller næsten intet har røbet. De fleste af dem har jo i øvrigt været forhindret heri af den simple grund, at de blev myrdet under hhv. Hitlers og Stalins voldsregimente. Og de af de overlevende, der forblev Moskva-loyale, har i overensstemmelse med den herskende »generallinie« ikke ønsket at kaste lys over disse sider af Sovjetunionens og det sovjetbeherskede Komintern-apparats skjulte aktiviteter. Det samme gælder sovjetiske og østtyske historikere, som jo burde være de nærmeste til